

GARDINO ŠV. BORISO IR GLEBO (KOLOŽOS) CERKVĖ

Šv. Boriso ir Glebo, arba Koložos, cerkvė (XII a. II p. - iki 1183 m.) - unikalus bizantinės architektūros tradicijos pastas, vienas seniausių sakralinės architektūros paminklų dabartinės Baltarusijos ir buvusioje LDK teritorijoje. Cerkvė priklauso architektūros istorikų išskiriamai XII a. susiformavusiai Gardino architektūros mokyklai (jai taip pat priskirtina Senosios pilies teritorijoje Apatinė cerkvė, Švč. Dievo Motinos cerkvės (XII a.) likučiai Bazilijonių vienuolyno teritorijoje).

Šv. Boriso ir Glebo cerkvė šiandien

Cerkvė stovi ant stataus Nemuno šlaito į vakarus nuo Senosios pilies, buvusio Koložos pasado (priemiesčio) teritorijoje, todėl dar vadinama Koložos cerkve. Pastatas išlikęs nepilnai. XIX a. vid. (1853 m. naktį iš balandžio pirmosios į antrąją) nušliaužus Nemuno šlaitui cerkvė nukentėjo – nugriuvo pastato pietinė siena ir dalis vakarinės. Cerkvės kupolas ir skliautai buvo sunykę anksčiau. Pastato fragmentai atstatyti iš medžio, perdengimai mediniai, stogas skardinis. Šiuo metu cerkvė veikia. Koložos teritorija ir cerkvė kartu su Gardino pilių kompleksu paskelbtos istoriniu-archeologiniu draustiniu. Sakralinis pastatas įtrauktas į Baltarusijos paminklų-pretendentų į UNESCO Pasaulio kultūros paveldo registrą sąrašą. Pastaruoju metu rengiami cerkvės rekonstrukcijos planai, vykdomi archeologiniai tyrimai, šiuo klausimu vyksta aštri mokslininkų ir visuomenės diskusija.

Autentiški Šv. Boriso ir Glebo cerkvės mūrai

Šv. Boriso ir Glebo cerkvė - nedidelis stačiakampio plano (13 x 25 m) su trim pusapvalėmis apsidėmis, šešių stulpų sakralinis pastatas. Cerkvė pastatyta iš bizantinų plytų (*plinų*) ir lauko riedulių, bizantinio mūro. Fasadais dekoruoti netašytais, tačiau poliruotais įvairiaspalviais lauko rieduliais bei glazūruotais keramikos (majolikos) fragmentais – geltonomis, žaliomis ir raudonomis plytelėmis. Fasado dekoras iš poliruotų lauko riedulių ir spalvotos majolikos architektūros istorijos specialistų laikomas specifiniu XII a. Gardino architektūros mokyklos bruožu. Toks specifinis dekoras primena inkrustaciją brangiaisiais akmenimis. Cerkvės interjero dekoras dėl daugybės perstatymų ir remontų nėra išlikęs. Restauravimo metu apsidėje buvo aptikti ir konservuoti XII a. sieninės tapybos fragmentai. 1935 m. archeologinių tyrimų metu surastos XII a. cerkvės grindys – keraminės geltonos, žalios ir rudos spalvų glazūruotos plytelės, atitinkančios eksterjero dekorą spalvų gama. Į cerkvės sienų mūro viršutines dalis ir skliautus (išlikę apsidės dalyje) įmūryti specifiniai elementai galasnikai (*balt. galasnikai, rus. галасники*). Tai keraminiai ašotio pavidalo elementai, kuriuos įmūrydavo į pastato sieną atvira „gerkle“ į interjerą; galasnikai skirti patalpos akustikai gerinti ir sienos konstrukcijai lengvinti. Baltarusijos teritorijoje galasnikai randami tik Gardino architektūros mokyklos (XII a.) pastatuose, taip pat žinomi Rusijoje Pskovo-Naugardo regiono architektūroje (XIV a.).

Šv. Boriso ir Glebo cerkvė XIX a. II pusėje (N. Orda, M. Kluczewski)

Šv. Boriso ir Glebo cerkvė XX a. pradžioje (M.J.Zamorska, 1905-1914 m., www.way.to/Grodno)

Per 800 metų istoriją Šv. Boriso ir Glebo cerkvė kelis kartus buvo atnaujinta, perstatyta ir net virtusi griuvėsiais, keitėsi ir jos šeimininkai. Cerkvė atnaujinta XVI a. pradžioje (XIV a. pab. buvo sugriauta kryžiuočių). 1568 m. Matiaso Ciundo (Mathias Zündt) graviūroje cerkvė vaizduojama jau po remonto. 1720 m. Nemuno paplautas šlaitas priartėjo prie cerkvės pietinės sienos, 1853 m. įvyko šlaito nuošliauža (nugriuvo pietinė ir dalis vakarinės sienos), 1889 m. dar nugriuvo šiek tiek sienos. Tik 1897 m. Nemuno šlaitas buvo sutvirtintas, o nugriuvusios cerkvės sienos pastatytos iš medžio.

Nuo XV a. prie cerkvės Koložos priemiestyje veikė stačiatikių vyrų vienuolynas. XVI a. vid. vienuolynas buvo apleistas, jame neliko nė vieno vienuolio. XVI a. pab. cerkvė ir vienuolynas atiteko unitams, po 1839 m. - vėl stačiatikiams (išsikėlė XIX a. vid. į uždaryto Gardino bernardinų vienuolyno pastatus, nustojo veikti I Pasaulinio karo metais).

Nuo XVI a. Šv. Boriso ir Glebo cerkvė garsėjo stebuklinga „Koložos Dievo Motinos“ ikona. Tai netiksli Odigitrijos ikonos kopija, kurią 1495 m. į Vilnių atsivežė Elena, tekėdama už Ldk Aleksandro. Ikona nutapyta ant drobės, klijuotos ant lentos. Ikona evakuota 1915 m. ir nuo to laiko apie ją nėra jokių žinių.

„Koložos Dievo Motinos“ ikona

Šv. Boriso ir Glebo cerkvės interjeras

Šis daugiau nei 800 metų senumo pastatas slepia dar ne vieną paslaptį ir mįslę. Nežinoma, kaip cerkvė atrodė XII a., kas ją statė, kelia klausimų ir specifinis pastato dekoras, paslaptingi ženklai plytose (itin gerai matomi apsidės eksterjero plytose). Anot legendos, šalia Šv. Boriso ir Glebo cerkvės palaidotas LDK kunigaikštis, Gardino seniūnas ir garsus Ldk Gedimino karvedys, kunigaikščio Daumanto sūnus Dovydas Gardiniškis (apie 1283-1326). Pastaruoju metu vykdomų archeologinių tyrimų metu tikimasi rasti šio garsaus vyro kapą.

Paminklas-atminimo akmuo Dovydui Gardiniškiui. Dovydas Gardiniškis (apie 1283 - 1326) – LDK kunigaikštis, Gardino seniūnas, žymiausias Ldk Gedimino karvedys. Dovydas Gardiniškis - Nalšios kunigaikščio Daumanto (1240(?)-1299), nužudžiusio Mindaugą, sūnus, po tėvo mirties grįžęs į Lietuvą iš Pskovo ir stojęs tarnauti Gediminui, pasak istorinės tradicijos, vedęs Gedimino dukrą Birutę. 1326 m. klasta nužudytas ir, anot legendos, palaidotas Gardine greta Šv. Boriso ir Glebo cerkvės.

Paminklas-atminimo akmuo Dovydui Gardiniškiui (*Radzima.org*)

Kol kas tai vienas iš dviejų mums žinomas paminklas LDK laikotarpio lietuviškos kilmės kunigaikščiui Baltarusijoje (antrasis David Garadoke taip pat Dovydui Gardiniškiui), išskyrus medinį paminklą-koplytstulpį Vytautui prie Gardino pilies, padovanotą ir pastatytą lietuvių.

Taip pat žr.:

- Гродно, церковь св. Бориса и Глеба (Коложская) // *Глобус Беларуси*
(<http://www.globus.tut.by/grodno/index7.htm#kolozha>)
- Царква Сьв. Барыса й Глеба (Калоская (Каложская)) // *Radzima.org*
(http://www.radzima.org/pub/pomnik.php?lang=by&crk=1&nazva_id=hrhrhora07)
- Вокруг Коложи // *Советская Белоруссия*, 27.03.2008 (http://sb.by/post/vokrug_kolozhi/)